

«Ajuda't tu mateix mentre sigui possible».

Marc Aureli: *Meditacions*; III, 14. Un comentari.

Un dels debats clàssics al voltant de l'estoïcisme és el que té a veure amb la seva relació amb el cristianisme. Sovint s'ha volgut veure una continuïtat entre estoics i cristians. La "cura sui" estoica tindria una continuïtat en la "care of self" de Shaftesbury i en l'estoïcisme cristià del Barroc. Però els valors estoics són molt diferents dels cristians.

Hi ha un text de les Meditacions de Marc Aureli (VII, 22) que ha mogut una gran quantitat de debats pel que fa a la relació estoics i cristians. Diu així: «És propi de l'ésser humà el fet d'estimar fins i tot els qui l'ofenen». Efectivament; podria ser un verset del Sermó de la Muntanya: «Estimeu els vostres enemics, pregueu pels qui us persegueixin» (Mateu, V, 44), Però; què hi fa aquest text en el llibre d'un pagà? Es tracta de la interpolació d'un copista o és efectivament obra de l'emperador, que estaria ben informat sobre la secta natzarena? Estoïcisme i cristianisme s'interessen per la manera com cal viure viure, molt més que per problemes d'arrel conceptual i sovint la seva referència última sobre com viure deriva més l'exemple d'una persona (un mestre, un savi, un sant...) que no de l'aplicació d'un concepte abstracte. Per això es diu que constitueixen formes de "saviesa" – o el que és el mateix, que no només orienten el coneixement sinó l'acció i, particularment, la vida quotidiana. Que la filosofia consisteix una mena d'entrenament o de primer pas per a la saviesa és una intuïció que estoics i cristians comparteixen clarament. També és obvi que estoics i cristians comparteixen una obsessió per la "virtut", que no és – tot s'ha de dir– una virtut gaire moderna.

L'estoïcisme de manera gairebé intuïtiva presenta dos punts de contacte amb el cristianisme pel que fa a la manera com cal viure. Són la interiorització (o si es prefereix, el pes de la consciència com a guia de l'acció) i la defensa de la simplicitat. La senzillesa /simplicitat gairebé minimalista en les opcions vitals els agermana força. La importància de la consciència, però, cal matisar-la perquè en el cristianisme aquesta interiorització està mediatitzada per la comunitat creient. Això no succeeix de cap manera al món "pagà", on la relació amb la divinitat és molt més personal. Viure segons la raó per a la tradició estoica és viure segons la natura, concepte que no té un especial sentit en el cristianisme primitiu.

Per a l'estoic el Logos, la paraula feta raó, és un principi purament racional i abstracte, mentre que per al cristià "el Verb s'ha fet carn" en la figura de Crist. Al Logos estoic s'hi

arriba per la intel·ligència i a virtut. És un principi distant, intel·lectualitzat, basat en la pietat i en el deure. En canvi, al Verb encarnat dels cristians, que mai s'abasta del tot, s'hi accedeix per la fe. En l'estoïcisme és el logos comú (la raó universal) el que fonamenta la comunitat racional de tots els humans. El savi ha de procurar actuar d'acord amb aquest logos a partir de la seva consciència. En el catolicisme, en canvi, el foment comú de la comunitat creient és la fe.

Estoics i cristians comparteixen el fet de trobar-se malament en un món que troben dolorosament injust. L'estoic suporta una realitat que troba desagradable per pura consciència del deure, tot i que està convençut que no pot fer res per canviar el món. Només el coneixement de les causes del mal pot apaivagar una mica el nostre malestar – però mai suprimir-lo. El cristià ho analitza d'una manera prou diferent. Sap també que viu en un món on campa el mal (que ell identifica amb la noció de pecat, inexistent al món grecoromà), però manté una fe transcendent i creu en la possibilitat de canviar el món per l'acció humana. Fins i tot creu que transformar un entorn injust és un deure moral i religiós. En això el cristianisme contrasta del tot amb el plantejament estoic segons el qual el dolor és inherent a la situació humana, de manera que es pot controlar, però no desapareixerà mai.

En tot cas, hi ha una altra important diferència entre estoics i cristians. L'estoïcisme atorgava una peculiar importància a la progressió moral, a l'aprenentatge vital i a l'entrenament en la via de la saviesa. El cristianisme (al menys fins a Ignasi de Loiola i Francesc de Sales) no s'interessava gaire per aquesta qüestió i el batejat – al cap i a la fe salvava bàsicament per la fe. La virtut estoica és pública, la cristiana és bàsicament privada. Tot i que per a Francesc de Sales: «l'esperit [en el sentit de la intel·ligència i fins i tot del “saber estar] és la perfecció de l'home» (Tractat de l'amor de Déu, llibre X, cap. 1), en la tradició cristiana allò decisiu –i gens estoic– no és la intel·ligència sinó la caritat.

L'estoïcisme, en conseqüència tendeix al pessimisme, mentre el cristianisme tendeix a l'optimisme; ni que sigui a un optimisme prou limitat sobretot pel que fa referència les coses humanes. Només amb l'humanisme tardorenaixentista i el Barroc la fusió entre estoïcisme i cristianisme portarà a una formulació diferent d'aquest principi general. La traducció llatina de les *Vides* de Diògenes Laerci publicada per Ambrosius Traversarius entre 1424 i 1453 i l'edició que Wilhelm Xylander feu de Marc Aureli en 1558 – per no parlar de la traducció castellana d'Epictet obra del metge jueu convers Francisco Sánchez (1551-1623), i de les obres del gran estoic del XVI Just Lipsi (1547-1606) – tenen molt a veure en aquesta evolució vers un catolicisme estoic, una síntesi sempre fracassada i que ha estat una de les pitjors desgràcies conceptuals que ha patit el pensament espanyol al llarg del temps. Al cap i a la fi, l'estoïcisme antic era un art de viure fundat en el coneixement de la natura, mentre el cristianisme es funda en la revelació de Crist – i per tant, l'intent de fondre aquests dos mons conceptuals, l'intent de Gracián, per entendre'ns, només podia acabar en un fracàs moral i polític, com fou el del Barroc hispànic. La “prudència” de Gracián es una fusió de “juicio”, “experiència” i “ingenio”; però la noció d'enginy (“ingenio”) faria riure a un estoic antic, si l'hagués coneguda, i òbviament no pot tenir sentit en el món de Marc Aureli – tot i que potser sí en el dels cíncics.

Segons la doctrina estoica el que fa realment superior a l'home és tornar-se indiferent al dolor i al plaer; però la indiferència no és cristiana. Tal com s'indica a la paràbola del bon samarità, el cristià ha de sentir compassió (ara se'n diu solidaritat o empatia), però mai

indiferència respecte al dolor humà. “Odio els indiferents”, la famosa frase del comunista Gramsci al segle XX, és una expressió que té un obvi rerefons catòlic, però no resulta gens estoica. Seria prou més discutible si la tolerància és una virtut cristiana. Tot i que per a Locke constitueixi «la característica primordial de la veritable església» és obvi que el cristianisme, en les seves diverses confessions, no ha estat gaire partidari de la tolerància, com a mínim al llarg dels segles que s’ha mantingut en posició dominant.

La frase de Marc Aureli: «Ajuda’t tu mateix mentre sigui possible», és una bona manera d’introduir-nos en la diferència entre estoics i cristians, perquè és una breu i ben clara expressió de l’autocentrament moral característic de l’estoïcisme. El cristià en una situació difícil demanaria ajuda a Déu totpoderós; l’estoic s’ajuda a si mateix. Marc Aureli no creu en el futur, sinó en el present, l’única cosa que realment tenim (Meditacions II, 14). No demana res als déus, ni a la comunitat, sinó que aprofundeix en la pròpia consciència. Només a partir d’Agustí d’Hipona el cristianisme assumirà que Déu (singular) habita a l’interior de l’home i, òbviament, vincularà Déu i història – en una perspectiva que no té res d’estoica.

La frase de Marc Aureli: «Ajuda’t tu mateix mentre sigui possible», pressuposa un individualisme molt clar i també una confiança radical en les capacitats de la raó humana per sobreposar-se a la por, a la ignorància i a les emocions. Implica un punt d’autocentrament, proper a l’utilitarisme, i una concepció moral basada en el càlcul racional gens comunitarista (ajudar-se a si mateix és allò més útil). Ajudar-se un mateix, per a un cristià, seria potenciar l’egoisme - i per a un pagà implica la forma menys caritativa possible d’autocentrament. Significativament Marc Aureli no fa referència a un sentiment molt important al món clàssic: el de l’amistat entesa com aliança, que era una de les virtuts que els antics consideraven més útils i necessàries socialment. Hom s’ha d’ajudar ell mateix i no esperar l’ajut dels amics. Tot i que John Stuart Mill digués que les *Meditacions* són comparables al Sermó de la Muntanya –, en realitat tots dos textos no tenen res a veure: el Sermó diu com actuat cap enfora i les Meditacions són una actuació “cap endins”, cap a la pròpia consciència.

Mill va escriure a *Sobre la llibertat* que la persecució de Marc Aureli als cristians havia estat un dels esdeveniments moral més tràgics de la història i fins i tot que si el cristianisme hagués esdevingut religió d’estat sota els auspicis de Marc Aureli, el món hauria anat molt millor de com va anar quan el cristianisme va triomfar sota Constantí. L’afirmació, a més de ser anacrònica, resulta falsa: res en l’univers mental de Marc Aureli va més enllà de la «humanitas»; però la humanitat no té aplicació possible quan nega la individualitat de l’altre. Cap «humanitas» suprimeix la «libertas», ni la pròpia consciència. A més, l’estoïcisme és un pensament materialista y no té cap incentiu per malaguanyar la vida ajudant els altres; prou fa cadascú ajudant-se ell mateix. Marc Aureli no podia ser cristià, doncs, bàsicament perquè era humanista; i en l’humanisme s’hi inclou la pietat, però no la subordinació a una jerarquia transcendent.

Hi ha hagut un cristianisme basat en la pràctica de l’examen de consciència, el d’Ignasi de Loiola i el de Francesc de Sales, que mantenen també molts elements de «gravitas» [absència de tota frivolitat] llatina que haurien agradat Marc Aureli. Els cristians es van apropiat del «sustine et abstine» [suporta el dolor i abstén-te del plaer] d’Epictet i, sobretot, es van fer seu el punt una mica cursi de misèria sexual que hi ha en Marc Aureli, però això no els converteix en estoics. Al cap i a la fi per al cristianisme les accions valuoses es fan per

amor de Déu i per a Marc Aureli cal fer-les per amor a un mateix – i a partir d'aquí es defineixen dos camps morals incompatibles.